

In deze rubriek worden zowel methodologieboeken besproken als onderzoeksrapportages, bij voorkeur van Nederlandstalige auteurs. Auteurs krijgen de gelegenheid om op de recensie te reageren. Op de website www.kwalon.nl worden regelmatig boeken ter recensie aangeboden. Wie een boek wil bespreken (al dan niet uit dat aanbod) kan zich richten tot redacteur Friso Coumou: friso@coumou.eu.

Grote fenomenologen opnieuw beschouwd

Bas Levering

Aydin, C. (red.). *De vele gezichten van de fenomenologie*. Kampen: Uitgeverij Klement, 2007, 224 pagina's, ISBN 978-90-8687-011-0, €19,95.

De vele gezichten die de fenomenologie kent zijn in deze bundel beperkt tot een tiental: Husserl, Heidegger, Sartre, Arendt, Levinas, Merleau-Ponty, Ricoeur, Van den Berg, Derrida en Peirce. Dat houdt een keuze in die de redacteur in zijn inleiding niet echt op een bevredigende manier weet te verantwoorden. Dat is ook onbegonnen werk, omdat elke keuze uit de vele gegadigden in een bepaalde zin onontkoombaar arbitrair is. Toch is het een goed idee om op gezette tijden een overzicht als dit te laten verschijnen. Het denken van de besproken fenomenologen is zo rijk, dat ze het waard zijn om keer op keer vanuit een nieuw tijdsperspectief geportretteerd te worden. Het levert vaak nieuwe, maar bijna altijd verrassende gezichtspunten op. Het boek is bedoeld als kennismaking voor bijna iedereen: voor beroepsfilosofen, voor studenten van universiteiten en hogescholen en voor een breder in filosofie geïnteresseerd publiek.

De redacteur noemt het niet toevallig dat de auteurs van de portretten vrijwel allemaal verbonden zijn aan de Radboud Universiteit. Hopelijk bedoelt hij hiermee niet te zeggen dat hier geen andere keuze mogelijk zou zijn geweest. Buiten de Radboud Universiteit en de KU Leuven was zeker ook nog een aantal bekwame inleiders te vinden geweest. In het internettijdperk is het voor auteurs bovendien niet meer nodig om voor de samenwerking aan een boek bij elkaar om de hoek te zitten. Een bredere selectie van auteurs had ook nog eens kunnen bijdragen aan een grotere diversiteit van geportretteerde fenomenologen. Het eerste hoofdstuk van Samuel IJsseling over Husserl is heel helder. Het bijzondere is dat niemand van de latere fenomenologen Husserl in diens al te rationalistische project volgt, maar inmiddels weten we bijvoorbeeld zelfs dat iemand als Heidegger Husserl nog te zeer naar de mond praatte, omdat Husserl nu eenmaal over Heideggers benoeming in Freiburg zou beslissen. Zo weten we uit Heideggers correspondentie met zijn vrouw dat Heidegger helemaal niet zo'n hoge pet op had van Husserl. Ook het hoofdstuk van Ben Vedder over Heidegger is helder in die zin dat diens overgang naar een hermeneutische fenomenologie overtuigend wordt beschreven. We vinden er veel over het menselijke zijn, maar bijvoorbeeld maar weinig over de existentiële tijd, wat in een hoofdstuk over Heidegger onmiskenbaar een gemis is.

Ruud Welten is er in zijn portret van Sartre het best in geslaagd om het verhaal van leven en werk te integreren, maar wellicht is die verbondenheid van leven en werk in het geval van Sartre ook het sterkst. Het is een helder hoofdstuk geworden met zeer aansprekende voorbeelden. Jammer is wellicht dat, hoewel Welten memoreert blij te zijn dat Sartre het nooit heeft laten aankomen op een keuze tussen de filosofie en de literatuur, maar beide met verve heeft bedreven, hij eigenlijk geen aandacht besteedt aan Sartres roman- en toneelwerk. Als het om de vroege Sartre gaat, waar ook in dit portret toch weer alle aandacht naar uitgaat, vormt Sartres werk als literator een zeer geschikte inleiding in diens fenomenologisch existentialisme. Het hoofdstuk over Hannah Arendt, die zelf ooit beweerde noch filosoof, noch fenomenoloog te zijn, is van de hand van Veronica Vasterling en is zeer goed geschreven. Ze maakt Arendts positie tussen de andere fenomenologen goed duidelijk. 'Mensen zijn soms rationele wezens, maar ze zijn altijd wereldse wezens' (p. 93). In noot 12 zegt Vasterling dat Peirce nog radicaler is dan Arendt, als het gaat om het inzicht dat tijd en contingentie het fenomeen van het nieuwe mogelijk maken. Wellicht heeft ze die wat mij betreft overbodige noot op uitdrukkelijk verzoek van de redacteur opgenomen.

In het hoofdstuk over Levinas van Ad Peperzak wordt duidelijk hoe moeilijk het is om in kort bestek in te leiden in het werk van de grote fenomenologen, die vaak zelf heel veel bijzondere woorden nodig hebben om duidelijk te maken wat zij op het oog hebben. Peperzak bespreekt Levinas' werk van *Totalité et Infini* naar *Autrement qu'être ou au delà l'essence*, maar zegt daarvan zelfs: 'Ik zal hier geen poging doen om er de hoofdlijnen van te formuleren, omdat dit in kort bestek niet mogelijk is' (p. 96-97). In het geval van Peperzak is het aangekondigde accent op de methode niet dusdanig overheersend, dat de inhoud eronder lijdt. In dit hoofdstuk corrigeert Peperzak een aantal zaken dat – in onvolkomen inleidingen – onterecht aan Levinas wordt toegeschreven. Wim Dekkers laat in zijn hoofdstuk over Merleau-Ponty zien hoe Buytendijk eerst diens leermeester was en later diens leerling werd. De rol van Nederlandse en Vlaamse fenomenologen had in de beschrijving van de grote fenomenologen wat meer aandacht kunnen krijgen. Dekkers schrijft helder over de bijzondere positie die Merleau-Ponty in de fenomenologische beweging inneemt, met een sterk accent op de openheid en principiële onvoltooidheid van de fenomenologie, ook als het om de methoden gaat. Toch is dit hoofdstuk onbevredigend: het lijkt plotseling af te breken alsof de auteur het heeft moeten inleveren voordat het af was. En als Dekkers een kernbegrip als het lichaam-subject bij Merleau-Ponty bespreekt, zegt hij: 'Het is moeilijk weer te geven, wat hij er precies onder verstaat' (p. 132). Het is onbegrijpelijk dat Dekkers niet inziet dat de niet ingevoerde lezer hier recht had op twee pagina's meer uitleg.

Paul Ricoeur wordt mooi gepresenteerd door Paul van Tongeren, maar het is erg jammer dat hij zich beperkt tot een bespreking van het vroege werk van Ricoeur, waardoor diens beslissende bijdrage aan het denken over narrativiteit en identiteit niet aan de orde komt. Het is beslist origineel om een portret van Jan Hendrik van den Berg op te nemen. Hij wordt ook zeer vaardig door Jacques De Visscher ingeleid. Maar het is onjuist om van Van den Berg te beweren dat hij '(...) ongetwijfeld de belangrijkste exponent van de fenomenologische beweging in Nederland is', zoals de redacteur doet (p. 10).

Daarvoor neemt hij met zijn als metabletica gedoopte historische fenomenologie, waar in het opgenomen portret alle aandacht naar uitgaat, nu juist een veel te eigenzinnige plaats in.

Gert-Jan van der Heiden laat zien dat het heel goed mogelijk is om het werk van Derrida te verhelderen. Door zich te concentreren op de betekenis van de tekst en op Derrida's visie van overdracht, maakt hij meteen Derrida's bijzondere positie binnen de fenomenologie duidelijk. Naast Husserl, komen hier Ricoeur en ook Gadamer aan de orde. Redacteur Aydin ten slotte kan met zijn hoofdstuk over Charles S. Peirce het (voor)oordeel niet wegnemen dat deze pragmatist het minst van alle besproken filosofen in het rijtje fenomenologen thuishoort. Peirce is als pragmatist beslist geen onbekende, maar dat hij als fenomenoloog zo weinig aandacht heeft gekregen, is wellicht gewoon terecht. Alle eerder besproken fenomenologen gaan terug op Husserl en reageren op hem. In het geval van Peirce is er eigenlijk alleen sprake van gelijktijdigheid. Wat Aydin wel serieus probeert, is zijn verhaal door middel van voorbeelden te onderbouwen. Daar hadden sommige andere auteurs in de bundel wat mij betreft een voorbeeld aan kunnen nemen. Waarom overigens Linschotens boek over het denken van die andere pragmatist, William James, in het hoofdstuk over Peirce onvermeld blijft, is onduidelijk. Linschoten gaf dat boek niet voor niets de ondertitel 'Op weg naar een fenomenologische psychologie' mee.

Ondanks de kritiek is *De vele gezichten van de fenomenologie* een aanwinst. Inleiden in de verschillende fenomenologieën blijft moeilijk, omdat het gedachtegoed van deze of gene fenomenoloog zich meer dan eens niet dan op straffe van vermindering laat vereenvoudigen. De oude rotten onder de auteurs, zoals IJsseling, Peperzak en De Visscher excelleren, maar ook sommige jonkies doen het verrassend goed. Het zou helemaal mooi geweest zijn als de oude rotten de gelegenheid hadden gekregen om de jonge redacteur voor een paar ontsierende uitglidders te behoeden, maar zo werkt dat blijkbaar niet. Toen ik het boek uit had, drong zich de onweerstaanbare gedachte aan mij op dat een aantal van zo'n dertig portretten, in plaats van tien, in ieder geval veel beter bij de titel *De vele gezichten van de fenomenologie* zou hebben gepast. Maar dan had het boek natuurlijk niet voor onder de twintig euro in de winkel gelegen en was het voor een groot aantal potentiële lezers gesloten gebleven.

Repliek op recensie Bas Levering

Ciano Aydin

Veel dank aan Bas Levering voor zijn kritische bespreking van *De vele gezichten van de fenomenologie* en zijn uiteindelijk oordeel dat het boek een 'aanwinst' is. Een gedetailleerde reactie op de recensie lijkt me onnodig, niet alleen omdat ik de kritiek, of in ieder geval een deel daarvan, niet wil 'wegredeneren', maar ook omdat ik denk dat aan veel